

LA PRONÚNCIA OBERTA O TANCADA DE LES OO EN ELS NEOLOGISMES NOMINALS DEL CATALÀ CENTRAL: ¿ÉS LA PRESENTACIÓ D'UNA TENDÈNCIA INNOVADORA O BÉ LA CONFIRMACIÓ D'UNA MANIFESTACIÓ ANTIGA?

1. PRESENTACIÓ

La distinció entre /ɔ/ i /o/ presenta vacil·lacions remarcables de pronúncia a tot el domini lingüístic català, que no són exclusivament atribuïbles a les diferències dialectals. Sembla que la distinció canònica que descriuen els manuals tradicionals no correspongui a la realitat parlada en un gran nombre de casos: mots com *agost*, *llagosta* (que teòricament haurien de ser pronunciats amb /o/, poden ser escoltats també en la parla de carrer amb /ɔ/ o bé amb una *o* mitjana que no és ni oberta ni tancada). D'aquesta manera, la llengua va perdent a la pràctica distincions entre mots que fins ara semblaven inalterables, com és el cas dels parells mínims de diferenciació entre les *oo*: *cos/cós*, *osl/ós*, *botal/bóta*, *coml/cóm*, *corb* (ocell)/*corb* (adjectiu), *jocl/jóc*, *socl/sóc*, *tort* (substantiu o adjectiu)/*tord*, *mòlta* (subs.) / *molta* (adj.), etc.

La realitat pot ser complexa, a causa d'aquestes vacil·lacions fonètiques observades des de fa temps pels lingüistes, que afecten tant la llengua col·loquial com la culta (Badia 1988; Recasens 1991: III; etc.). La situació de la llengua catalana no és gaire diferent de la variació entre vocals obertes i tancades en altres llengües com l'italià o el francès (Romagnoli 1986; Spence 1988). Caldria esbrinar si el fenomen pot ser interpretat des d'un punt de vista alternatiu que no sigui la distinció canònica evolutiva a partir del llatí; potser els mots que el català ha incorporat en els darrers dos o tres segles ens poden ajudar a interpretar el fenomen des d'altres perspectives ¿Segueixen els mots nous els patrons evolutius de les paraules patrimonials? ¿Què tenen en comú l'actual fase d'obertura de les vocals mitjanes posteriors i l'evolució que s'ha operat durant segles? Aquestes preguntes centraran l'objectiu principal de la comunicació. Es proposarà un nou model d'interpretació de l'obertura de les *oo* partint d'una mostra consistent de pronúncies que ha estat tractada amb base estadística i ha obtingut uns resultats amb un marge d'error molt petit (Pi-Mallarach 1999: 43-49).

La manera com el català adapta els mots nous o neologismes (utilitzarem aquest concepte en sentit ampli) pot indicar quin futur té l'evolució de les vocals mitjanes posteriors dins del sistema. La distribució de l'obertura de les vocals mitjanes en els neologismes és per si sola un repte de la descripció fonològica del català. Poder arribar a una predicció d'obertura o tancament d'una *-o-* tònica en préstecs i neologismes (*esnob, robot, tarot, protozou, bungalow, colesterol, mastodont, polca*, etc.), en acrònims (*KODAK, LOFCA, OMS*, etc.) o bé de qualsevol concepte nou que s'introdueixi al català és una perspectiva imprescindible per a la salut de la llengua si tenim en compte que la vida moderna comporta una rapidíssima expansió de totes les innovacions lingüístiques (tècniques, científiques, culturals, etc.) que es produeixen a qualsevol lloc del món.

2. DEPENDÈNCIA SEGMENTAL DE L'OBERTURA DE LES *oo*

Els càlculs estadístics inclosos a Pi-Mallarach (1999) sobre l'obertura de les vocals mitjanes en els mots de nova creació van mostrar que les diferències significatives d'obertura de les vocals mitjanes són introduïdes principalment pel context consonàntic següent a la vocal: les consonants ajuden a mantenir una regularitat en la pronúncia oberta o tancada d'aquestes vocals. Contràriament, en els contextos on la vocal mitjana precedeix una vocal o bé a final de mot sense consonant subjacent, l'obertura vocàlica és més dispersa o lexicalitzada.

Interpretem els aspectes relacionats amb l'obertura o el tancament de les *oo* des de la perspectiva de la *dependència segmental* (Pi-Mallarach 1999: 14), que analitza l'obertura o el tancament fonològic de les *oo* associant-los a les influències anticipatòries del segment següent a la vocal. En una llista determinada de neologismes, una *o* ortogràfica davant de *-l- /l/* (*aerosol, colesterol, futbol, gramola, consola*, etc.) o davant de *-ll- /k/* (*barbolla, bedoll, endoll, panolla, pimploll*, etc.) pot tenir d'entrada els dos valors fonològics possibles en català: */ɔ/* o bé */o/*. Si els neologismes que contenen la vocal davant de */l/* són regularment articulats amb */ɔ/* (*aerosol*) i els que contenen la vocal davant de */k/* són pronunciats generalment amb */o/* (*barbolla*), es pot relacionar l'aparició de */ɔ/* amb la */l/* següent de la mateixa manera que l'aparició de */o/* es pot enllaçar amb la */k/*. Així, doncs, es pot resoldre que, en bona mesura, la */ɔ/* del primer cas i la */o/* del segon mantenen una dependència dels segments */l/* i */k/* respectivament.

La dependència segmental s'emmarca en el context de la comoditat coarticulatòria, dins dels fenòmens de *coarticulació segmental* (Ohala 1993), que permeten un increment de l'efectivitat perceptual de l'interlocutor. Aquest concepte de dimensió sincrònica es relaciona amb el concepte de *relaxació articulatòria* (Lüdke 1998: 15)

que, diacrònicament, s'ha manifestat com un dels motors del canvi fonètic, tot operant en la direcció de l'economia lingüística.

Des del punt de vista coarticulatori, els fonemes consonàntics es poden classificar seguint una escala universal de graus de resistència coarticulatòria prenent el cos lingual com a òrgan de referència (Recasens 1993: 193-194). Les consonants articulatòriament molt resistents (/l,ʎ,j,k,g,w/) o mitjanament resistents (/s,z,r,ʃ,ʒ/) s'emeten amb la làmina i el dors linguals, sigui a causa de l'alçament dorsal (perfil lingual convex: /ʃ,ʒ,ʎ,j,k,g,w/) o a causa del seu abaixament (perfil lingual còncav: /s,z,r,l/). Les consonants poc o gens resistents s'emeten amb l'àpex lingual (/n,t,d,t/) o sense participació lingual (/p,b,f,m/).

La dependència de l'obertura vocàlica en relació amb els segments següents pot ser explicada a partir de la resistència articulatòria. Els efectes anticipatoris promoguts per les consonants poden determinar que la vocal mitjana prengui la forma lingual que més s'avingui amb la configuració consonàntica per tal de millorar les condicions d'eficàcia articulatòria o perceptiva. Des d'aquesta perspectiva, podem precisar les consonants articulatòriament resistents com a consonants que *obliguen* la vocal a mantenir una determinada forma lingual (a ser alta o baixa, de perfil còncav o convex, etc.: en definitiva, a ser oberta o tancada) mentre que les consonants poc resistents articulatòriament *permeten* una o més d'una configuració vocàlica al seu davant (Pi-Mallarach 2001: 321). Les consonants *resistents* obliguen la vocal precedent a mantenir una determinada obertura a partir de processos d'aproximació articulatòria (*assimilacions*) o d'allunyament articulatori (*dissimilacions*). En el cas de les laterals acabat d'esmentar, totes dues consonants són articulatòriament resistents i obliguen la vocal mitjana posterior *o* a tenir una determinada obertura: l'alveolar /l/ promou l'obertura vocàlica /ɔ/ per efectes d'assimilació articulatòria amb el cos lingual, en ser el perfil lingual baix de /ɔ/ molt més compatible amb la forma abaixada del predors lingual de /l/ (*beisbol, dòlar, fenol, gol, iol, odontòleg, pistola, quilovolt, rol, xarol*, etc.). La lateral alveolopalatal /ʎ/ promou el tancament vocàlic /o/ per efectes també assimilatoris, en ser el perfil elevat de la llengua de /o/ més compatible amb el dors lingual elevat de /ʎ/ (*barbolla, borboll, brolla, soroll, trontoll, xoll*, etc.).

Les consonants amb mitja o poca resistència articulatòria permeten més d'una configuració lingual vocàlica al seu davant. L'anàlisi del context labial /f/ ens il·lustra aquesta tendència, ja que no conté moviments linguals remarcables. Les pronúncies emeses pels parlants analitzades a Pi-Mallarach (1999) a la terminació *-ofa* (*butllofa, patofa*, etc.) contenen una alta variabilitat d'aparició de /ɔ/: *butllofa*: 100%; *patofa*: 86,5%; *mofa*: 52,2%; *plofa*: 72,72%; *tofa*: 59%. La variació d'aquestes pronúncies ens mostra que tant la presència de la /ɔ/ com de la /o/ pot ser possible en aquest context, però malgrat tot es constata una aparició majoritària de

la /ɔ/ en tots els neologismes esmentats en consonància amb la tendència del català a integrar mots nous amb /ɔ/. Les consonants labials /p,b/ també ens forneixen exemples: *miop*, *escalopa*, *esnob* poden ser pronunciats amb /ɔ/ o /o/.

Un tercer grup de consonants que imposen condicions d'obertura a les vocals mitjanes posteriors són les nasals. La consonant bilabial /m/ és poc resistent des del punt de vista articulatori, però conté la nasalitat com una característica fonològica bàsica (ja que és emesa amb el vel del paladar abaixat tot presentant una sortida d'aire per la cavitat nasal a través del passatge velofaringi). Les consonants nasals s'ajuden de les vocals contigües per tal de fer-se més perceptibles, fenomen que es justifica en el fet que l'abaixament del vel comença, en un grau o altre, mentre es pronuncien les vocals precedents. Aquesta característica és comuna a totes les llengües que han estat investigades des d'aquest punt de vista (Beddor *et alii* 1986: 208); segons aquests autors, la nasalitat tindria uns efectes d'alçament articulatori per a *o*, la qual cosa produeix una aparició majoritària de la vocal alta (tancada) /o/ en els mots de recent incorporació al català (*aroma*, *borromba*, *cromosoma*, *diploma*, *rombe*, *sarcoma*, etc.). La poca resistència articulatòria de /m/ pot permetre, però, que alguna terminació pugui ser pronunciada amb /ɔ/: *abdomen*, *fenomen*, etc. La consonant /n/ és més resistent articulatòriament que /m/ i aplica amb més contundència el tancament vocàlic /o/: *blonda*, *cretona*, *fonda*, *hormona*, *lona*, *mastodont*, *neurona*, *pantalons*, *rinoceront*, *rotonda*, *sonda*, etc. La taula 1 resumeix les tendències de dependència segmental de la vocal mitjana posterior per a tots els contextos segmentals esmentats.

La sèrie *neologismes* del diagrama 1 presenta el percentatge de les pronúncies en /ɔ/ que van atorgar els parlants als mots de nova creació dins de cada context consonàntic: reproduïx en primer lloc els percentatges d'aparició de /ɔ/ en els contextos poc resistents articulatòriament (de *labial* fins a *bategant*) i en segon lloc els segments articulatòriament resistents (d'*alveolar* fins a *lateral ll*). S'hi pot observar com el segon grup de consonants compacta més els resultats: percentatges d'obertura superiors en el cas dels contextos obridors (sobretot els orals palatals i velars) i més baixos en el context tancador lateral /l/. De tota manera, des del punt de vista articulatori, no totes les consonants resistents tenen un comportament idèntic: en ser les –oo– vocals posteriors, pateixen molta més pressió de les consonants velars (que s'articulen a la part posterior de la boca) que no pas de les consonants orals alveolars (l'articulació de les quals es produeix a la part anterior de la boca). Així, la variació d'obertures és gairebé nul·la en el primer cas i superior en el segon on, per exemple, pràcticament tots els neologismes acabats en –ós/–osa contenen vocal tancada per analogia amb el sufix –ós/–osa dels mots patrimonials: *esbós*, *escabrós*, *glucosa*, *mimosa*, etc. neològics versus *amorós*, *angoixós*, etc. patrimonials.

3. COMPARANÇA ENTRE MOTS PATRIMONIALS I NEOLOGISMES

Ens podem plantejar la pregunta següent: ¿Fins a quin punt les tendències d'adaptació de l'obertura vocàlica dels neologismes en català coincideixen amb les tendències d'obertura dels mots patrimonials? Tradicionalment, s'ha interpretat l'obertura de les vocals posteriors dels mots patrimonials a partir de l'evolució orgànica del llatí: la *ō* del llatí clàssic va evolucionar de manera general a /ɔ/ del llatí vulgar i a /ɔ/ del català (*RŌTA* > *roda*), mentre que la *ō* i la *ū* del llatí clàssic varen evolucionar a /o/ del llatí vulgar i a /o/ catalana (*BŪCCA* > *boca*).

Ja des de Fabra (1912: 459-460), s'ha establert com a general la tendència del català a incorporar els neologismes amb la vocal oberta /ɔ/. La majoria de vocals obertes en els contextos consonàntics que acabem de comentar en els neologismes segueix, doncs, aquesta tendència (Diagrama 1). Per tal de determinar si els neologismes formen una classe independent de mots o no, podem establir una comparança entre els noms patrimonials i els de nova creació. Per una banda, es poden comparar les pronúncies dels neologismes seguint la mostra de Pi-Mallarach (1999) i d'una altra banda es poden prendre dues mostres ben establertes de pronúncies de mots patrimonials que contenen *-oo-* tòniques:

Una primera mostra extreta del *Vocabulario catalán-castellano y castellano-catalán* de Fabra (1912: 341-453), en el qual es recullen els exemples de la resta del llibre i es transcriuen amb diacrítics els valors d'obertura de les vocals mitjanes anteriors i posteriors.

El repertori de Sol (1990), que recull els exemples amb vocals mitjanes anteriors i posteriors procedents de diverses obres d'Antoni M. Badia, Joan Coromines i Pompeu Fabra. Aquestes llistes contenen substantius, adjectius, verbs i adverbis d'origen divers que no porten accent ortogràfic en la forma bàsica.

En totes dues mostres s'hi han esporgat els verbs, noms propis i alguns dialectalismes i cultismes per tal d'obtenir una mostra compacta de noms que han seguit l'evolució secular del català, amb el mèrit afegit que han estat transcrits per lingüistes prou reconeguts. Les mostres han estat classificades segons els criteris de la dependència segmental i les dades d'obertura han pogut ser comparades categòricament amb les de Pi-Mallarach (1999).

El Diagrama 1 compara les pronúncies amb la vocal oberta /ɔ/ de les tres mostres. S'hi pot observar que les tendències de pronúncia són més compactes del que es podia pensar: les mostres de Fabra (1912) i de Sol (1990) mostren unes tendències molt semblants d'aparició de /ɔ/ en la majoria de contextos, a excepció del context alveolar /s,z/ de Fabra, que mostra una aparició notable de /o/ a causa de la presència d'un gran nombre de derivats amb el sufix *-ós* (*rancorós*, *saborós*, etc.: 90 noms sobre 111 amb /o/ mentre que tot el context en conté 158). Aquesta desproporció

condiciona el context vers el tancament: si s'extreuen aquests mots sufixats, la vocal oberta /ɔ/ predomina, com ja ocorre en el context alveolar de Sol (1990).

En el diagrama es pot observar que les línies segueixen un dibuix semblant context per context a totes tres mostres (exceptuant l'alveolar de Fabra acabat de comentar): els contextos obridors en els neologismes també ho són en els noms patrimonials i els contextos tancadors neològics també ho són en els mots hereditaris. Els neologismes, però, accentuen les tendències: obren en major grau els contextos amb la vocal oberta /ɔ/ (labial, dental, etc.) i tanquen amb més contundència els contextos amb la vocal tancada /o/ (nasal /n/, lateral /l/).

Les dades de les tres mostres indiquen que l'adaptació de les vocals mitjanes posteriors /ɔ,o/ en els noms de nova creació segueix les tendències evolutives de la llengua i que els neologismes no formen cap classe lèxica diferenciada en relació amb l'obertura o el tancament de la vocal mitjana posterior, però manifesten amb més nitidesa que les paraules patrimonials les tendències de futur en l'aparició de /ɔ, o/.

4. FABRA I LA DEPENDÈNCIA SEGMENTAL

Una mirada retrospectiva podria trobar precedents de la dependència segmental de l'obertura de les vocals mitjanes dins de l'obra de Pompeu Fabra (Pi-Mallarach 2003): a Fabra (1906) s'utilitzen les consonants com a sistema de classificació per als exemples evolutius de les vocals mitjanes anteriors /ɛ,e/, les quals són agrupades segons les consonants labials, dentals, etc. que segueixen les vocals. A Fabra (1912) trobem un criteri que, sense estar formulat expressament, implica una presa de posició per a les vocals mitjanes anteriors /ɛ,e/ i les posteriors /ɔ, o/.

Com és prou conegut, els llistats d'exemples que segueixen les explicacions de Fabra (1912) han estat elaborats meticulosament per il·lustrar amb tot el rigor els fenòmens que s'hi exposen. En parlar de l'aparició de les vocals mitjanes anteriors i posteriors, Fabra (1912) utilitza un criteri que a simple vista desconcerta: no agrupa els exemples seguint el criteri d'ordenació alfabètica de la primera lletra de la paraula sinó que ho fa ordenant alfabèticament la consonant que segueix la vocal mitjana: en el cas de les vocals posteriors les pàgines 63 i 64 contenen llistes de verbs ordenats de la manera següent: *moblar, mobla; enflocar, enfloca; espellofar, espellofa*; etc. i més endavant *lloar, robar, trobar, obrar, cobrar, sobnar, tocar, xocar, col·locar*, etc. La mateixa ordenació tenen els exemples de les terminacions i dels sufixos cultes de la pàgina 459, quan parla de l'aparició de /ɔ/ en aquest tipus de mot; la referència més completa dels exemples es pot trobar a la Taula 2 del final del text.

5. L'ANALOGIA FONÈTICA ENTRE TERMINACIONS NEOLÒGIQUES I TERMINACIONS PATRIMONIALS

Fabra (1912: 459-460) afirma que la semblança o analogia fonètica entre terminacions cultes amb terminacions patrimonials pot frenar la tendència a la pronúncia de /ɔ/ en els mots de nova incorporació. En efecte, aquesta possibilitat opera amb força en determinats casos, com el context bategant /t/, en el qual gairebé tots els mots acaben en les terminacions *-or/-ora* (*promotor, reactor; angora, escora, eslora; etc.*), que mantenen una analogia molt acusada amb el sufix patrimonial *-or/-ora* (*banyador, batedor; regadora, criadora; etc.*) pronunciat amb la vocal tancada /o/; els neologismes, a causa d'aquesta semblança, presenten un tancament vocàlic generalitzat (*flora, tenora, psicomotor, transistor, etc.*). Els pocs neologismes del context bategant que no sofreixen la pressió analògica dels mots patrimonials contenen /ɔ/: *eufòria, folklore, tòrax, etc.*

L'analogia amb els mots patrimonials és intensa en els mots aguts acabats en consonant i en els mots plans acabats en vocal que contenen més de dues síl·labes. Les terminacions dels mots esdrúixols no solen mantenir coincidències amb els mots patrimonials; aquest tipus de mot es caracteritza per l'obertura vocàlica /ɔ/ generalitzada: *acròbata, bòfega, òcrea, òpera, pròrroga, pròstata, sòfora, etc.* (Pi-Mallarach 1999: 169-170). Podem destacar dues direccions en la pressió fonètica de les terminacions patrimonials sobre les terminacions neològiques (Pi-Mallarach 2001: 324).

5.1 Confirmació analògica de l'obertura vocàlica /ɔ/

L'analogia de terminacions pot confirmar la tendència natural del català vers la vocal oberta /ɔ/ quan una terminació patrimonial o un sufix presenten una aparició de /ɔ/ molt consolidada: en el context dental, per exemple, les terminacions *-ot/-ota/-oda* neològiques presenten una /ɔ/ (*argot, boicot, complot, entrecot, marmota, pagoda, etc.*), que es correspon amb una majoria de /ɔ/ en les nombroses terminacions i sufixos *-ot/-ota* patrimonials (*alcavot, clot, escot, patriota, etc.*). Els altres contextos forneixen més exemples, n'esmentarem només uns quants: el palatal /j/ (*paranoia, sequoia, xirimoia, etc.* neològics versus *joia, noia, toia, tramoia, etc.* patrimonials); el velar (*barroc, mandioca, xoc, protozou, etc.* neològics versus *albercoc, badoc, broca, enderroc, bou, brou, jou, etc.* patrimonials); el lateral /l/ (*aerosol, colesterol, consola, gramola, xarol, etc.* neològics versus *borrissol, camperol, pinyol, escola, mola, etc.* patrimonials), etc.

5.2 *Correcció analògica vers el tancament vocàlic /o/*

L'analogia de les terminacions pot corregir la tendència a l'obertura vocàlica que presenten els neologismes. A més del context bategant esmentat a l'inici d'aquest apartat 5, podríem afegir exemples d'altres contextos: l'oral alveolar /s,z/, on la terminació i el sufix *-ós/-osa* patrimonials interfereixen notablement l'obertura dels neologismes (*agló*s, *coló*s, *esbó*s, *oneró*s, *glucosa*, *mimosa*, etc. neològics versus *gos*, *fóg*os, *penó*s, *zeló*s, etc. patrimonials); el nasal /n/, que manté una analogia elevada en la terminació *-ó/-onal/-ons/-ones*¹ (*pantaló*, *ozó*, *protó*, *cretona*, *hormona*, *neurona*, etc. neològics versus *flaó*, *esglaó*, *corona*, *estona*, *llimona*, etc. patrimonials). Un cas peculiar és presentat pel context vibrant /r/, que mostra en els neologismes una obertura vocàlica superior /ɔ/ quan es troba davant de consonant (VrC: *amor*f, *aorta*, *esport*, *orca*, etc. amb /ɔ/, però *morsa*, *babord*, etc. amb /o/) i un tancament accentuat /o/ quan es troba entre vocals (VrV: *cotorra*, *masmorra*, *morra*, etc.) a causa de l'analogia amb els mots patrimonials (*borra*, *gorra*, *porra*, *sorra*, etc.).

6. EFECTES DISSIMILATORIS EXERCITS A DISTÀNCIA ENTRE VOCALS DEL MATEIX MOT

L'obertura de la vocal mitjana posterior en els noms de nova creació és també condicionada pels efectes de les vocals posttòniques. Així, una /i/ àtona posttònica (pertanyent o no a un sufix) coincideix normalment amb una /ɔ/ tònica (Pi-Mallarach 1999: 21-22), fins i tot davant de les consonants que promouen /o/: *accessori*, *bronquí*, *eufòria*, *homònim*, *mòmia*, *OVNI*, *plofis*, *poni*, *quelonis*, *simposi*, *tori*, *xotis*, etc. La presència de /ɔ/ davant de /i/ posttònica es relaciona estretament amb l'aparició sistemàtica de /ɔ/ davant de la consonant palatal /j/, encara que aquests efectes es produeixen en síl·labes diferents: els efectes dissimilatoris exercits per una vocal alta /i/ (tancada) promouen l'aparició d'una vocal mitjana baixa /ɔ/ (oberta) de manera anticipatòria. Aquest capteniment no és tampoc independent dels mots patrimonials; cal dir que en les dues mostres de mots patrimonials que hem utilitzat, tots els noms que contenen una *i* posttònica del vocabulari de Fabra (1912) i de Sol (1990) menys un coincideixen amb la presència de /ɔ/ (*borni*, *cabòries*, *cos*i, *dimoni*, etc.).

1. Els neologismes acabats en aquesta terminació contenen /n/ subjacent, motiu pel qual han estat inclosos en el context nasal alveolar: *acordió/acordions*, *amfitrió/amfitrions*, *anticló/anticlons*, *atol·ló/atol·lons*, *bombó/bombons*. En català hi ha pocs mots acabats en -ó que no continguin /n/ subjacent (*fricandó/fricandós*, *rondó/rondós*).

La /u/ àtona posttònica sembla tenir uns efectes dissimilatius obridors per a *o* (*eslora /o/, però lloro /ɔ/, oros /ɔ/, fòrum /ɔ/, etc.*), però no es manifesten amb tanta contundència com en el cas anterior:² les consonants orals articuladòriament poc resistents són més transparents als efectes dissimilatius promovent amb /ɔ/ (*glòbul, lobus, pròfug, sòfora, foto, lotus, mòdul, etc.*) que no pas les nasals o les consonants articuladòriament resistents, on són possibles tant els efectes assimilatius amb el resultat /o/ (*bombo, cromo, tómbola, quimono, cosmos, motxo, focus, colmo, etc.*) com els efectes dissimilatius amb el resultat /ɔ/ (*còmput, pòmul, flonjo, còndor, horòscop, òscul, totxo, innocu, sòcol, etc.*). En altres casos més lexicalitzats, la reduplicació fonètica pot impedir l'obertura de la vocal mitjana (*coco, fofò, tonto, etc.*). Fabra (1912) i Sol (1990) tenen generalment transcrits els noms que contenen /u/ posttònica amb /ɔ/, però hi ha tres excepcions en tots dos autors.

Com a darrer efecte important assenyalarem que la no reducció vocàlica en /ə,u/ de les *aa* o *ee* i de les *oo* àtones posttòniques pot impedir que una *o* sigui /ɔ/ (*còlon* [ˈkɔlun] amb reducció a /u/ o bé [ˈkɔlon] sense reducció: *androide, boa, bòrees, cel·luloide, còndor, dolmen, folklore, isòsceles, mòdem, òcrea, pol·len, polo, pròcer, revòlver, solo, tiroide, tòtem, uniforme, etc.*).

7. PROJECCIÓ DE LES TENDÈNCIES D'OBERTURA DE LES VOCALS POSTERIORS

La Taula 3 resumeix i esquematitza els principals fenòmens relacionats amb l'obertura o el tancament de la vocal mitjana posterior, elaborada a partir de la mostra de neologismes de Pi-Mallarach (1999): facilita una projecció de la solució d'obertura /ɔ/ o tancament /o/ de la vocal mitjana posterior per als mots que s'incorporen actualment al català o que s'hi incorporaran en un futur immediat. S'hi han inclòs les tendències més generals, deixant de banda els aspectes més peculiars i idiosincràtics (per exemple, les reduplicacions com *fofo*, etc.); les caselles amb un guió indiquen contextos molt improbables d'aparició de la vocal mitjana posterior.

8. CONCLUSIONS

La comunicació ha presentat els processos més importants que intervenen en l'adaptació de les vocals mitjanes posteriors /ɔ,o/ en els mots que s'incorporen de nou al català central. Els neologismes, tot i manifestar amb més nitidesa les ten-

2. Els efectes d'aquesta dissimilació són superiors en relació amb la vocal mitjana anterior *e* (Pi-Mallarach 1999: 172-175), segurament perquè aquesta vocal és més allunyada articuladòriament de /u/ que no pas la vocal *o*.

dències d'obertura o tancament vocàlics, no són una classe lèxica diferenciada de la resta dels mots patrimonials: les preferències de la pronúncia de les *oo* en els mots de nova creació segueixen en general les tendències dels mots patrimonials en el català oriental central, com es pot constatar comparant llistats de noms d'uns i altres. Una gran part dels fenòmens es poden explicar a partir de la dependència segmental de l'obertura vocàlica: l'aparició de /ɔ/ i /o/ es relaciona amb la presència de determinades consonants al seu darrere i també amb l'aparició de /i,u/ posttòniques. Els neologismes igualen les tendències de pronúncia que en els mots patrimonials presenten una variació més accentuada: obren a /ɔ/ amb més intensitat en els contextos obridors i tanquen a /o/ més destacadament en els contextos tancadors. L'analogia fonètica entre les terminacions neològiques i les patrimonials iguala en una obertura coincident quan les terminacions contenen un bon nombre de mots (sufixos tancadors *-ós, -or*, etc.; obridors *-ot*, etc.). Aquests fenòmens indiquen que l'adaptació de les vocals mitjanes posteriors en els mots d'incorporació recent segueix les tendències dels mots patrimonials del català central: una manifestació, per tant, de l'evolució secular de la llengua.

JOSEP PI I MALLARACH

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

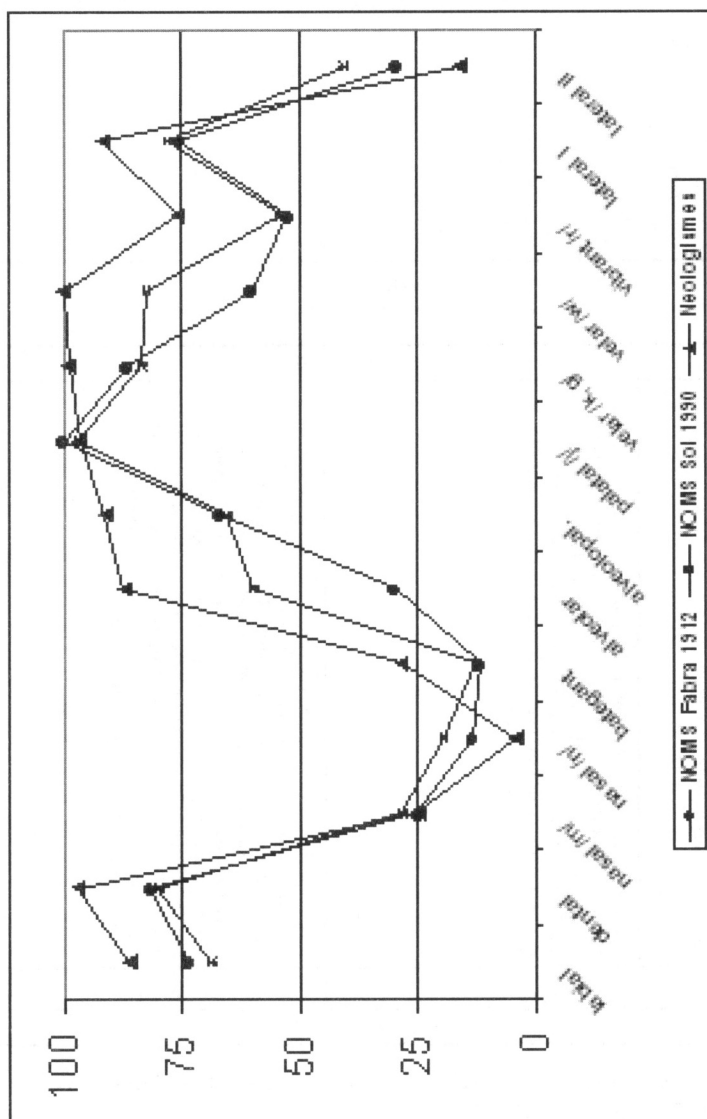
- BADIA 1988: Antoni Badia, *Sons i fonemes del català*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- BEDDOR *et alii* 1986: Patrice Speeter Beddor, Rena Arens Krakow & Louis M. Goldstein, «Perceptual Constraints and Phonological Change: A Study of Nasal Vowel Height», *Phonology Yearbook*, 3, 197-217.
- FABRA 1906: Pompeu Fabra, «Les e tòniques du catalan», *RH*, 15, 9-23.
- FABRA 1912: Pompeu Fabra, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, L'Avenç.
- LÜDKE 1998: Helmut Lüdke, *El cambio lingüístico*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona.
- OHALA 1993: J. J. O. Ohala, «Coarticulation and Phonology», *Language & Speech*, 36, 155-170.
- PI-MALLARACH 1999: Josep Pi-Mallarach, *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*, Tesi doctoral, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, edició microfotogràfica.
- PI-MALLARACH 2001: Josep Pi-Mallarach, «Els neologismes com a indicadors de l'evolució fonològica de la llengua. El cas de les vocals mitjanes en el català central actual», a *La historia de los lenguajes iberorrománicos de especialidad: la divulgación de la ciencia*, ed. Jenny Brume, Frankfurt am Main, Institut Univesitari de Lingüística Aplicada (Universitat Pompeu Fabra)-Vervuert, 371-331.
- PI-MALLARACH 2003: Josep Pi-Mallarach, «L'actualitat de Fabra en l'adaptació fonològica de les vocals mitjanes anteriors en mots de nova creació», a *Actes del II col·loqui internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona 2003)*, en curs de publicació.

- RECASENS 1991: Daniel Recasens, *Fonètica descriptiva del català*, Barcelona, IEC.
- RECASENS 1993: Daniel Recasens, *Fonètica i fonologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- ROMAGNOLI 1986: A. M. Romagnoli, *La paròla ché conquista. Manuale di pronúncia é dizióné pér i «professionisti délla paròla»*, Milà, Mursia.
- SOL 1990: Lúis M. Sol, «L'obertura de les vocals medials en paraules extretes de gramàtiques generals i articles de lingüística sobre la llengua catalana», *Anuari de Filologia (Llengua i Literatura Catalanes)*, 13.1, 1-120.
- SPENCE 1988: Nicol C. W. Spence, «Loi de position ou durée vocalique?», *Revue québécoise de linguistique*, 17, 223-235.
- WHEELER 2005: Max W. Wheeler, *The Phonology of Catalan*, Cambridge, Cambridge University Press.

TAULA I · EFECTES DE LES CONSONANTS SOBRE L'OBERTURA DE LA VOCAL MITJANA O

RESISTÈNCIA ARTICULATORIA	MODE D'ARTICULACIÓ	PUNT D'ARTICULACIÓ	EXEMPLIFICACIÓ NEOLÒGICA	PROCESSOS COARTICULATORIS DE DEPENDÈNCIA SEGMENTAL
Consonants poc resistents articulatoriament (acció nul·la o feble del cos lingual)	Orals	Labials /... ¹ ɔp, ¹ ɔb, ¹ ɔf.../	<i>acròbata, caoba, escalopa, esnob, òpera, anòfels, bòfega.</i>	Tendència catalana vers /ɔ/ i interacció analògica /o/ amb els mots patrimonials
		Dentals /... ¹ ɔt, ¹ ɔd.../	<i>argot, boicot, complot, marmota, pagoda, robot, tarot.</i>	
		Bategant /... ¹ or.../	<i>angora, antanyora, esclora, locomotora, tenora, flora.</i>	Interacció analògica amb mots patrimonials /o/
	Nasals	Labial /... ¹ om.../	<i>aroma, borromba, cromosoma, diploma, rombe, sarcoma.</i>	Nasalitat que promou /o/
		Alveolar /... ¹ on.../	<i>blonda, cretona, hormona, neurona, pantalons, rinoceront.</i>	
Consonants resistents articulatoriament (fora acció nul·la o feble del cos lingual)	Fricatives, africades i aproximants	Alveolars /... ¹ ɔs, ¹ ɔz.../	<i>impost, isoglossa, pres-supost, pròstata, quiosc, ostru, pos-tres.</i>	Tendència catalana vers /ɔ/ i interacció analògica /o/ amb els mots patrimonials
		Alveopalatals /... ¹ ɔʃ, ¹ ɔʒ, ¹ ɔʎ, ¹ ɔʒ.../	<i>al·lucinogen, brioiç, hidrogen, panotxa, brotxa, clotxa.</i>	Interacció analògica amb mots patrimonials /o/
		Palatal /... ¹ ɔj.../	<i>boia, boina, comboi, pavanaia, sequoia, tiroide, xirimo-ia.</i>	Nasalitat que promou /o/
		Velars /... ¹ ɔk, ¹ ɔg.../	<i>barroc, binocle, demagog, mandioca, mediocre, ortodox.</i>	Assimilació vers /ɔ/ i interacció analògica /o/ amb els mots patrimonials
		Velar /... ¹ ɔw.../	<i>antozou, bungalou, espermatozou, protozou.</i>	Dissimilació vers /ɔ/
	Laterals	Alveolar /... ¹ ɔl.../	<i>aerosol, colesterol, consola, control, garjola, gramola.</i>	Assimilació vers /ɔ/
		Alveopalatal /... ¹ ɔʎ.../	<i>barbolla, bedoll, borboll, panolla, patolla, pimpoll.</i>	Assimilació vers /o/
	Vibrants	Alveolar /... ¹ ɔrV.../	<i>camorra, cotorra, masmorra, morra, xorra.</i>	Dissimilació vers /ɔ/ i analogia amb mots patrimonials /o/
		Alveolar /... ¹ ɔrC.../	<i>amorç, aorta, cloviform, horda, transport, orca, ressort, repòrter</i>	Assimilació vers /ɔ/

DIAGRAMA 1 · PERCENTATGES D'APARICIÓ DE /s/ EN ELS NOMS PATRIMONIALS DEL VOCABULARI DE FABRA (1912), DE SOL (1990) I EN ELS NEOLOGISMES DE PI-MALLARACH (1999)

TAULA 2 · ORDENACIÓ DELS EXEMPLES DE FABRA SEGUÏENT EL CRITERI DE LA CONSONANT SEGÜENT A LA VOCAL MITJANA O

<p>-oic, -oide, -oci, -odia/-odi, -ogial/-ogi, -oli, -omia/-omi, -onia/-oni, -opia/-opi, -oqui, -oria/-ori, -orci, -ordi, glotis, dosi, -dell, -òdic, -ògic, -òmic, -ònic, -òpic, -òtic, -òlit, -òmit, -òsit, -ònim, -òlag, -ògraf, -òmetre, -ògen, -òleg, diòcesi, hipòtesi, mòdul.</p>	
<p>Neologismes amb /ɔ/ Ordenació per consonant següent dins de cada terminació</p>	
<p>Fabra (1912: 459, III)</p>	
<p>moblar/mobla, enfiocar/enfoca, espellofar/espellofa, endolar/endola, cargolar/cargola, enrajolar/enrajola, entonar/entona, aterrossar/aterrossa, destrossar/destrossa, enrotllar/enrotlla, emmotllar/emmotlla.</p>	<p>llorar, robar, trobar, obrar, cobrar, sobrar, tocar, xocar, col·locar, dislocar, rodar, brodar, acomodar, incomedar, mofar-se, filosofar, llogar, vogar i els verbs en -rogar (interrogar), volar, desolar, voltar, soltar, amollar,³ constar, plorar, acordar (i la resta de verbs en -cordar), portar (i la resta de verbs en -ortar excepte avortar), els verbs en -osar, -oscar (posar, oscar, trasposar-se, demostrar), dotar, notar, allotjar, provar.</p>
<p>Verbs amb /ɔ/</p>	<p>Verbs amb /o/</p>
<p>Fabra (1912: 63-64)</p>	
<p>poar/poa, adobar/adoba, acoblar/acobla, sobrar/sobra, advocar/advoca, sufocar/sufoca, podar/poda, acoflar-se/s acofla, escoltar-se/s escola, udolar/udola, capolar/capola, esmicolar/esmicola, rodolar/rodola, colgar/colga, escoltar/escolta, recolzar-se/se recolza, esbombar/esbomba, escombrar/escombra, estroncar/estronca, esbrincar/esbrinca, honrar/honra; arronsar/arronsa, gronxar/gronxa, sopar/sopa, adoptar/adapta, evaporar/evapora, elaborar/elabora, destorbar/destorba, corcar-se/se corca, aixordar/aixorda, esportar/esporta, formar/forma, tornar/torna, torrar/torra, esmorzar/esmorza, acotar-se/s'acota, escarbotar/escarbota, aconar-se/s'acota, esbotzar/esbotza, covar/cova, escorcollar/escorcolla,⁴ sorollar/sorollar, tronolliar/tronollia.</p>	<p>poar/poa, adobar/adoba, acoblar/acobla, sobrar/sobra, advocar/advoca, sufocar/sufoca, podar/poda, acoflar-se/s acofla, escoltar-se/s escola, udolar/udola, capolar/capola, esmicolar/esmicola, rodolar/rodola, colgar/colga, escoltar/escolta, recolzar-se/se recolza, esbombar/esbomba, escombrar/escombra, estroncar/estronca, esbrincar/esbrinca, honrar/honra; arronsar/arronsa, gronxar/gronxa, sopar/sopa, adoptar/adapta, evaporar/evapora, elaborar/elabora, destorbar/destorba, corcar-se/se corca, aixordar/aixorda, esportar/esporta, formar/forma, tornar/torna, torrar/torra, esmorzar/esmorza, acotar-se/s'acota, escarbotar/escarbota, aconar-se/s'acota, esbotzar/esbotza, covar/cova, escorcollar/escorcolla,⁴ sorollar/sorollar, tronolliar/tronollia.</p>

3. En el *Vocabulario* inclòs en aquesta gramàtica Fabra entra com a lletres diferents *l-* i *ll-*, criteri idèntic al seguit pel *Diccionari Ortogràfic* de 1917.

4. Les formes escrites a la gramàtica són *escorcoyltar*, *soroylar*, *tronoytlar*.

